

Europa Orientală în Evul Mediu

De la imperiile stepelor
la dispariția Bizanțului

DAVID GONZÁLEZ RUIZ

CUPRINS

INTRODUCERE	6
EPOCA ÎNTUNECATĂ ÎN LUMEA STEPelor <i>Secolele al VII-lea–al IX-lea</i>	11
TREZIREA EUROPEI ORIENTALE ÎN AJUNUL CRUCIADELOR <i>Secolele al IX-lea–al XIII-lea</i>	55
SUPRAVIEȚUIREA SUB AMENINȚAREA MONGOLĂ ȘI OTOMANĂ <i>Secolele al XIII-lea–al XV-lea</i>	85
ANEXE	133

1

EPOCA ÎNTUNECATĂ
ÎN LUMEA STEPELOR

Secolele al VII-lea–al IX-lea

**Haganatul Avar, un imperiu din bazinul carpatic
(567–822)**

În Câmpia Pannonică, înconjurată de munții Carpați, Alpi și Balcani, o populație de rasă mongolă din inima Asiei, avarii, s-a stabilit la mijlocul secolului al VI-lea. Înfrânți de turcii tu-kiu în 552, avarii au început migrația obișnuită spre vest, pe care alte populații orientale o făcuseră în vremuri anterioare. Pe parcurs, ei și-au sporit rândurile epuizate cu membri ai unor diferite hoarde pentru a forma o armată de aproximativ 20 000 de oameni.

Avarii au intrat curând în contact cu Imperiul Bizantin care se afla pe atunci sub conducerea lui Iustinian. Diplomația bizantină a respins ideea instalării lor în interiorul imperiului, dar a apreciat utilitatea lor în oprirea incursiunilor diferitelor populații inamice peste Dunăre. Între 558 și 561, prin diferite ambasade, avarii au acceptat să lupte la frontieră pentru Iustinian împotriva altor triburi de diferite etnii în schimbul aurului. La scurt timp după aceea, așa cum se obișnuia la acest tip de populații nomade care parcurgeau distanțe

mari, avarii și-au extins rutele dincolo de cursul mijlociu și inferior al Dunării până în Balcani. Iustinian nu a fost conștient de pericolul în care era pe cale să se transforme acel popor din Asia Centrală.

Pentru bizantini, avarii erau doar o altă populație barbară al cărei aspect le amintea de hunii antici. Singura diferență dintre ei era că avarii își purtau părul legat într-un smoc care se deschidea în două împletituri groase pe spate. Acționând ca federați (*foederati*) ai imperiului, avarii i-au masacrat pe hunii descinși din poporul lui Attila și i-au încorporat în hoarda lor. De asemenea, i-au măcelărit pe slavi, sloveni, venzi și gepizi. Avarii au domnit de la Volga până în Austria de azi și au transformat câmpia maghiară într-o prelungire a stepei asiatică. Au fost un popor aglutinant care i-a dominat pe bulgari, slavi și unele popoare de origine germanică, precum gepizii. Cu toții lucrau pământul, în timp ce avarii le cereau tribut, se cazau în locuințele lor atunci când era necesar, le cereau hrană și îi supuneau la alte abuzuri, cum ar fi compania soțiilor și fiicelor lor în nopțile reci din Pannonia.

Cu timpul, avarii și supușii lor au devenit sedentari și au dezvoltat o economie agrară. Datorită tributului colectat și a veniturilor provenite din raiduri și din jafuri împotriva țărilor vecine, avarii au acumulat mari bogății, pe care le-au depozitat în incinte fortificate. Occidentalii au numit aceste așezări *ring*, un cuvânt germanic care înseamnă *cerc*, după forma zidurilor lor. Aceste *ring* erau redute defensive impresionante, construite din pământ și cu palisade de lemn, care controlau locuri-cheie din stepa maghiară. Cea mai impunătoare dintre acestea, și capitala imperiului unde își păzeau marea avere era situată între râul Tisa și fluviul Dunărea.

Dar nu toată bogăția lor a fost obținută prin violență. Ca și alte populații de stepă de origine asiatică, avarii au promovat comerțul, transportând mărfuri între Imperiul Bizantin, continentul asiatic și Regatul Franc. De asemenea, avarii își practicau propriul meșteșug, care consta în orfevrărie. Majoritatea pieselor erau catrame de centură, broșe sau harnașamente, realizate în principal din bronz și decorate cu motive animale, vegetale și geometrice în formă de spirală. Este deosebit de interesantă asemănarea acestor descoperiri avarie din Ungaria cu piese similare din bronz găsite în meandrul Ordos, marea curbă a Fluviului Galben, considerat a fi leagănul civilizațiilor chineze antice. Arta avară este, de asemenea, legată de arta siberiană târzie din stepele Minusink, la nord de Pazîrîk, așa-numita artă a călăreților nomazi.

Conducătorul lor de război era un șef războinic care folosea titlul asiatic „han“ sau „jan“, care înseamnă *conducător suprem*. Acesta era întotdeauna înconjurat de o elită aristocratică de războinici nomazi care îl însoțeau oriunde mergea cu o tabără mobilă formată din corturi foarte asemănătoare cu iurtele folosite de nomazii din Asia Centrală.

Armata avară se caracteriza prin utilizarea arcului compozit sau arc mongol. Această armă de o eficacitate recunoscută era utilizată și de majoritatea populațiilor nomade de stepă de origine asiatică. Pe lângă arc, avarii foloseau lancea și un tip de sabie dreaptă. Erau renumiți pentru cavaleria lor ușoară, care putea să lanseze săgeți cu precizie la distanțe mari, datorită utilizării etrierului. Faptul că aveau un suport pentru picioare le permitea călăreților să își călărească mai bine caii și le dădea mai multă libertate în mânăuirea

armelor. Etrierul era cunoscut în China încă din 477, dar probabil că avarii au fost cei care l-au introdus în Europa.

Războiul însemna totul pentru avari, pentru că trăiau din el și îl răspândeau oriunde mergeau. Pe lângă faima pe care au dobândit-o pentru cavaleria lor ușoară, au excelat și în utilizarea cavaleriei grele dotate cu cuirasă, pe care o mânuiau cu aceeași pricepere ca arcul și lancea. Surse bizantine precum *Strategikon*, un manual militar atribuit împăratului Mauriciu I (Flavius Mauricius Tiberius Augustus) în secolul al VI-lea, relatează cum călăreții avari se antrenau de la o vârstă foarte fragedă și mențineau o relație strânsă cu caii lor. Bizantinii au fost admiratori ai artei militare avari, pe care au copiat-o și au încorporat-o în armata lor. De exemplu, au integrat etrierul în unitățile lor de cavalerie, au imitat tipul de tunici și unele echipamente defensive ale cavaleriei grele și au folosit iurtele ca model de corturi pentru trupele lor. Pe câmpul de luptă, avarii se bazau pe unități de infanterie slab calificate, formate de obicei din slavi și din bulgari, care, plasate în prima linie, erau folosite ca o forță de șoc ieftină și de care se puteau dispensa. În spatele infanteriei, așteptând momentul culminant al bătăliei, se aflau unitățile de cavalerie formate din călăreți calificați. În timpul bătăliei, strategia era un element esențial. Avarilor, ca și hunilor sau mongolilor, le plăcea să simuleze fuga pentru a ataca din spate sau pentru a-și prinde inamicii în ambuscade. Din cauza mobilității lor, lupta corp la corp era dificilă, deoarece avarii preferau să își ucidă adversarii cu o ploaie de săgeți trase de arcașii lor călare și să păstreze șarjele pentru ultimul moment.

Sub conducerea hanului Bayan I (562–602), avarii au cunoscut prima lor perioadă de măreție. În 567, Bayan, un om de mare

abilitate și calcul strategic, a încheiat o alianță cu longobarzii germanici, stabiliți atunci în Pannonia, pentru a lupta împotriva gepizilor, un trib gotic care ocupa teritoriile din Ungaria și din Transilvania de astăzi. După ce i-au zdrobit pe gepizi și au profitat de migrația longobarzilor în Peninsula Italică, avarii au devenit poporul dominant de la granița danubiană până la Marea Neagră. Aceste schimbări s-au dovedit nocive pentru politica externă bizantină, care, după moartea lui Iustinian în 565, decisese să nu mai plătească avarilor tributul anual în schimbul ajutorului primit.

La începutul anului 568, hanul Bayan a trecut granița Dunării și a atacat Imperiul Bizantin. Cea mai mare realizare a sa a venit în 582, când a cucerit fortăreața strategică Sirmium, orașul sârbesc Mitrovica de astăzi și o enclavă-cheie pentru controlul râului Sava. În ciuda resurselor sale defensive reduse, orașul a rezistat unui asediu de trei ani și s-a predat doar în schimbul respectării de către avari a vieții cetățenilor săi; în contrapartidă, împăratul bizantin Tiberius al II-lea a plătit 240 000 de solizi (monedă de aur) reprezentând restanțe la tributurile neplătite din anii anteriori.

Însă bizantinii au refuzat să plătească un nou tribut, iar avarii au răspuns cu ferocitate prin noi campanii punitive, jefuind Balcanii și Peloponesul. Ajutat de hoarde slave, Bayan a capturat orașele Singidunum, actualul Belgrad, și Viminacium din provincia Moesia. Împăratul bizantin Mauriciu a reacționat și conflictul balcanic s-a prelungit timp de 20 de ani, cu eșecuri pentru ambele părți. În 601, abilul general bizantin Priscus a dat o lovitură letală avarilor, învingându-i pe malurile râului Tisa, unde au fost uciși patru fii ai hanului și, potrivit surselor bizantine, au fost luați 3 000 de prizonieri

avari, 8 000 de slavi și 6 200 de războinici din alte populații barbare. Hanul Bayan a murit la un an după această înfrângere.

Într-unul dintre cele mai grele momente pentru poporul avar, politica bizantină a luat o turnură neașteptată. Focas, un militar care a profitat de nemulțumirea unei părți a armatei care fusese nevoită să campeze pe timp de iarnă într-un teritoriu ostil și pustiu de pe malul Dunării, a uzurpat puterea bizantină după asasinarea împăratului Mauriciu și a familiei sale în 602. Domnia împăratului Focas (602–610) a fost caracterizată de o atmosferă de teroare și de agitație, de care au profitat avarii pentru a lansa noi atacuri asupra orașelor imperiului începând cu 604. Aceștia au fost poate cei mai haotici ani din istoria Imperiului Bizantin, iar anarhia l-a adus în pragul dispariției.

În 610, profitând de agitație, avarii au atacat teritoriile longobarde din Peninsula Italică și au jefuit fără milă regiunea nord-estică Friuli. Aceste succese și pierderea Antiohiei (611), a Ierusalimului (614), a Calcedonului (615) și a Egiptului (619) în favoarea Imperiului Persan Sassanid l-au forțat pe noul împărat bizantin, Heraclius, să trateze direct cu avarii. În 619, în timpul unei întâlniri aranjate în vechiul oraș grecesc Heraclea din provincia Tracia, avarii au încercat să-l răpească pe însuși împăratul Heraclius și apoi au lansat un atac-surpriză asupra capitalei, Constantinopolul. Lipsa lor de scrupule nu a dat roade, iar armata avară a eșuat în încercarea de a cuceri capitala bizantină, dar nu înainte de a jefui suburbiile și de a lua 27 000 de prizonieri.

Bizantinii nu erau în stare să susțină toate fronturile pe care luptau, așa că, în schimbul păcii, au decis să plătească suma

considerabilă de 200 000 de solizi. Acești ani au fost dramatici pentru Bizanț, deoarece avarii, în loc să își atenueze atacurile, au făcut un pact cu regele persan Chosroes al II-lea pentru a asedia din nou Constantinopolul. Cei doi mari dușmani ai imperiului și-au unit forțele și, pentru prima dată după mult timp, supraviețuirea Bizanțului nu era deloc asigurată.

Între iunie și iulie 626, generalul persan Shahrvaraz a traversat Asia Mică de la un capăt la altul pentru a-și instala tabăra pe malurile Bosforului. La rândul său, hanul avar Aganos a campat lângă zidurile Constantinopolului cu o armată de 100 000 de soldați. Pentru a îndeplini planurile alianței sale cu perșii, armata avară a mărșăluit rapid asupra capitalei imperiale, neglijând să se aprovizioneze pentru marile sale efective, ceea ce s-a dovedit a fi o eroare gravă. Între 29 iulie și 7 august 626, perșii și avarii și-au unit forțele pentru a cuceri Constantinopolul, dar au eșuat lamentabil. În interiorul zidurilor, rezistența bizantină încăpățânată a fost în-suflețită de patriarhul Sergius, care a condus procesiuni fervente, cerând intervenția divină pentru a-i ajuta în atacul asupra dușmanilor păgâni. În plus, flota bizantină i-a împiedicat pe avari și pe perși să își coordoneze eforturile și le-a provocat înfrângeri navale cu pierderi teribile, evitând astfel capturarea orașului. Deși perșii erau experți în asedii, bătălia a arătat că avarii nu au avut răbdarea și tehnologia necesare pentru a intra în Constantinopol.

După înfrângere, prestigiul avarilor a scăzut. După moartea hanului Aganos (630), bulgarii, o populație de origine turcică despre care știm că până atunci îi ajutase pe avari mai mult ca aliați decât ca supuși, au cerut ca și liderul lor Kubrat să primească titlul